

ORDBLINDHED

Fuldstændig fantastisk?

Holger Juul, lektor, ph.d., Center for Læseforskning, Københavns Universitet

Enten-eller vs. både-og

I marts-nummeret af *Nyt om Ordblindhed* tager Erik Arendal afstand fra det han kalder "læse- og træningstraditionen" i støtten til voksne ordblinde. De voksne ordblindes udfordringer i informationssamfundet skal ifølge Arendal "IKKE løses gennem ensidig træning i læsning og stavning eller træning af evt. mangelfulde sproglige forudsætninger hos borgeren, men derimod gennem optimal brug af de tekniske redskaber, der findes i dag – samt undervisning i brug af disse i forhold til den enkeltes hverdag, ønsker og potentialer."

Jeg studsede over denne passage, fordi den opstiller en modsætning mellem grundlæggende læse- og stavfærdigheder på den ene side og færdigheder i at bruge tekniske hjælpemidler på den anden side. Det er for mig at se en falsk modsætning. At ordblinde kan have et væsentligt udbytte af moderne it-hjælpemidler, udelukker jo ikke at det også kan være gavnligt at styrke deres grundlæggende læse- og stavfærdigheder. Der er ikke tale om et enten-eller.

På samme måde er der ikke nogen logisk modsætning mellem at kunne ringe efter en pizza og at kunne bage en pizza selv. At købepizzaerne dominerer den moderne hverdag, betyder ikke *nødvendigvis* at det er spild af tid at tilegne sig grundlæggende færdigheder i madlavning. At fremstille situationen som et enten-eller ville være misvisende.

Når det gælder støtten til ordblinde, mener jeg, at man snarere bør anbefale et både-og: **både** optræning af grundlæggende læse- og stavfærdigheder **og** undervisning i udnyttelse af moderne it-hjælpemidler. Hjælpemidlerne kan på nogle områder have en meget opmuntrende effekt (selv om dokumentationen i mange tilfælde stadig mangler). Men det er ikke sådan, at hjælpemidlerne eliminerer behovet for grundlæggende læse- og stavfærdigheder. Tværtimod er

ORDBLINDHED

ordblind

visse grundlæggende færdigheder ofte en forudsætning for at få udbytte af hjælpemidlerne. Det vil jeg give et eksempel på her.

Stavning med og uden ordforslagsprogram

I en undersøgelse af unge ordblinde på efterskole (se Juul og Clausen, 2009, og Juul, 2011) gennemførte deltagerne den samme diktat to gange – først uden hjælpemidler og derefter med adgang til et ordforslagsprogram (CD-Ord 6). Ikke overraskende fandt vi, at deltagerne var længere om at besvare diktaten, når de brugte ordforslag. Men det forøgede tidsforbrug lønnede sig: Deltagerne stavede markant flere ord korrekt, når de havde adgang til ordforslag.

Jeg har set nærmere på forbedringerne for de enkelte diktatorer for 379 unge ordblinde, som nåede at besvare mindst 40 opgaver både med og uden ordforslag (af praktiske grunde blev diktaten afviklet med en tidsgrænse på 30 minutter). Uden hjælpemidler blev disse 40 diktatorer i gennemsnit stavet korrekt af 35 % af deltagerne. Med adgang til ordforslag steg andelen af deltagere, der stavede korrekt, til 51 % – en gennemsnitlig fremgang på 16 procentpoint.

Selv om der stadig var mange deltagere, der stavede ordene forkert med adgang til ordforslag, så var det absolut et opmuntrende resultat. Det ville være overraskende, hvis programmet med et slag havde elimineret alle stavfejl – ikke mindst når man tænker på, at nogle deltagere kun havde kortvarig erfaring med at bruge ordforslagsprogrammet, og at mange af diktatorerne formentlig også ville give høje fejlprocenter hos ikke-ordblinde unge.

Det var imidlertid påfaldende, at fremgangene varierede betydeligt fra ord til ord. For fem diktatorer fandt vi meget store fremgange på 30 til 50 procentpoint – se tabellen herunder.

ORDBLINDHED

ordblind

Ord	Uden	Med	Fremgang
fuldstændig	17,9	67,8	49,9
fantastisk	29,6	75,2	45,6
bankrøveri	26,1	64,6	38,5
kirketårnet	24	62,3	38,3
syttetøj	43,5	74,7	31,2

Fem ord med stor fremgang. Tabellen viser procenten af korrekte stavemåder, når deltagerne skrev hhv. uden og med ordforslag. Fremgangen er forskellen på de to procenttal.

For tolv diktatorord var der imidlertid tale om ganske små fremgange (på mindre end 4 procentpoint). Se tabellen herunder, der viser eksempler på sådanne ord.

Ord	Uden	Med	Fremgang
pingvinens	15,6	16,6	1,0
blusse	41,2	42,7	1,5
egentlig	4,0	5,8	1,8
sæbekasser	60,2	62,5	2,3
klistrer	3,7	7,4	3,7

Fem ord med lille fremgang. Tabellen viser procenten af korrekte stavemåder, når deltagerne skrev hhv. uden og med ordforslag. Fremgangen er forskellen på de to procenttal.

Det er således tydeligt at ordforslagsprogrammet i nogle tilfælde var meget effektivt, mens effekten i andre tilfælde var ganske begrænset.

Hvornår virkede ordforslagsprogrammet (ikke)?

Forskellene i fremgangenes størrelse var ikke blot tilfældige. Vi gentog nemlig diktaten ved slutningen af vores undersøgelse af unge ordblind, og ved denne gentagelse gav ordforslagsprogrammet stort set de samme fremgange for de samme ord som ved første afvikling. Det må derfor være bestemte egenskaber ved enten ordforslagsprogrammet eller ved ordene selv, der har indflydelse på, om fremgangen bliver stor eller lille.

En indkredsning af disse egenskaber kan vise, hvor ordforslagsprogrammet (i dette tilfælde CD-Ord 6) har sine styrker og svagheder, og hvad man som ordblind skal kunne for at få udbytte af programmet. Her er mit bud:

ORDBLINDHED

ordblind

1. Man skal vide noget om, hvilke bogstaver der er i det ord, man gerne vil skrive. Her er det almindelige at skrive de første bogstaver i ordet, hvorefter man går over til at vælge mellem de forslag, der kommer op. En meget væsentlig årsag til succesen med ordene som *fuldstændig* og *fantastisk* kan være, at det her er forholdsvis enkelt at finde frem til de første tre bogstaver. Der er hverken konsonantklynger eller overraskende stavemåder i starten af disse ord. Det er derimod i flere af ordene med lille fremgang. Der er konsonantklynger i starten af *blusse* og *klistrer*; *i*'et i første stavelse af *pingvinens* repræsenterer en *e*-lyd, og det første *g* i den normale udtale af *egentlig* er stumt.

Dette tyder stærkt på, at jo bedre grundlæggende stavefærdigheder man har, jo større chance har man for at få programmet til at foreslå det ord, man gerne vil skrive. Grundlæggende færdigheder og udbytte af hjælpemidlet hænger sammen!

2. Man skal være opmærksom på, at det ord man søger, kan have nære naboer. Flere af ordene med lille fremgang kan nemt forveksles med andre ord: *bluse* med *bluse*, *egentlig* med *enlig* og *klistrer* med *klistre* og *klistre*, mens der synes at være færre forvekslingsmuligheder for ordene med stor fremgang. Hvis man skriver *blu*, får man både *bluse* og *blusse* blandt de første ti ordforslag, men *bluse*, der er det hyppigste ord, rangerer naturligvis højest. Den dygtige bruger bør derfor være lidt mistænksom over for de forslag, programmet kommer med, selv om de umiddelbart ser rigtige ud. Og igen: Jo bedre grundlæggende stavefærdigheder man har, jo nemmere kan det være at finde ud af, hvornår et forslag faktisk er det, man søger.

3. Man skal være opmærksom på sine egne staveproblemer. I et ord som *pingvinens* kan man få helt vildledende forslag, hvis man begynder med at skrive *pe* i stedet for *pi*. Hvis man er klar over sin egen tendens til at skrive *e* for *i*, kan man bedre hjælpe programmet med at foreslå det rigtige ord. Man kan selv prøve at skrive *pi* som alternativ til *pe*. Man kan bruge et jokertegn, der viser, at man ikke er sikker på vokalen. Eller man kan med personlige indstillinger få programmet til at foreslå ord med *i*, selv om man har skrevet *e*. Disse fremgangsmåder øger chancen for at få det rigtige ord foreslået, men de øger på

ORDBLINDHED

ordblind

den anden side også mængden af irrelevante forslag som fx *pengeinstitut* og *penneven*.

4. Man skal være forberedt på at ordforslagsprogrammer ikke kender alle ord. CD-Ord 6 kender ikke ordformerne *pingvinens* og *sæbekasser*, og det er naturligvis en oplagt forklaring på den begrænsede fremgang for disse ord. Man kan mene, at dette problem nemt kan løses, hvis man blot udvider programmets ordbog med flere sammensatte ord og flere bøjningsformer. Men i dansk kan man frit danne nye sammensætninger, så en ordbog der medtager alle tænkelige sammensætninger, vil blive meget stor. Hvad angår bøjningsformer, så vil forslagslisterne nemt kunne drukne i bøjninger. En begrænset ordbog kan således på mange måder være mere hensigtsmæssig end en meget stor ordbog. Og heller ikke her kommer man uden om, at udbyttet kan øges, hvis brugeren har visse grundlæggende færdigheder – i dette tilfælde et vist kendskab til orddannelse (sammensætning, bøjning mv.).

Meget svære ord

Der var meget få, der klarede at stave ordene *egentlig* og *klistrer* korrekt uden brug af hjælpemidler (hhv. 4 % og 3,7 % af deltagerne). Man kan overveje, om disse ord simpelt hen var så svære, at ordforslagsprogrammet kom til kort. Vi fandt imidlertid ret store fremgange hos andre ord, der også var meget svære i udgangspunktet. Det gjaldt diktatordet *blomstrer*, der gik fra 2,6 % til 16,1 % rigtige svar (fremgang: 13,5 procentpoint), og diktatordet *ualmindeligt* der gik fra 6,3 % til 28,5 % rigtige svar (fremgang: 22,2 procentpoint). Det lader altså ikke til at være ordenes sværhedsgrad i udgangspunktet, der forklarer den begrænsede effekt af adgangen til ordforslag.

Fremgangen for *blomstrer* har givetvis at gøre med, at denne form rangerede højere end infinitiven *klistre* på listen over ordforslag, hvorimod *klistrer* rangerede lavere end *klistre*.

ORDBLINDHED

ordblind

Bevar jordforbindelsen

Det ville være dejligt, hvis CD-Ord var et, om jeg så må sige, *fuldstændig fantastisk* hjælpemiddel, der eliminerede stavevanskeligheder helt og aldeles. I så fald kunne man koncentrere ordblindeundervisningen om højere og mere interessante sproglige niveauer og overlade stavning af enkeltord til et ordforslagsprogram.

Men virkeligheden er anderledes. Konklusionen på analysen ovenfor må blive, at visse grundlæggende stavefærdigheder og indsigt i egne staveproblemer er en fordel, hvis ikke en nødvendighed, når man skal have udbytte af et ordforslagsprogram. Programmet fungerer nemlig bedst, når det får relevante oplysninger om hvilke bogstaver, der indgår i det ord, man søger. Og i sidste ende er det brugeren selv, der skal vælge mellem de forslag, programmet kommer op med. Derfor mener jeg, at ordblinde *både* skal undervises i grundlæggende stavefærdigheder *og* i brug af ordforslagsprogrammer og andre hjælpemidler.

Referencer

Juul, H. (2011). Unge ordblindes udbytte af et ordforslagsprogram
Læsepædagogen. 59. årgang, nr. 1, side 4-9.

Juul, H., & Clausen, J.K., (2009). Unge ordblinde skriver løs med it
Projektrapport, Dansk Videnscenter for Ordblindhed. 47 sider.